

masa i moć utroba moći-hvatanje i inkorporisanje

elijas kaneti

Psihologija hvatanja i inkorporisanja, kao i uzimanja hrane uopšte, još uvek je sasvim neispitana; mi je doživljavamo kao nešto što se do ekstreme razume samo po sebi. O mnogim procesima zagometne prirode koji se tu odigravaju nikad i ne razmišljamo. Ništa u nama nije starije od njih; po mnogo čemu oni su zajednički nama i životinjama, ali im se mi zbog toga čak ni danas ništa više ne čudimo.

Približavanje jednog stvorenja drugom, s neprijateljskom namerom, događa se u nizu različitih činova, a svaki od njih ima svoje posebno tradicionalno značenje. Tu je, najpre, vrebavanje plena: počinjemo da ga pratimo znatno pre nego što on postane svestan naše namere. Gledamo ga s osećanjem odobravanja i dopadanja, posmatramo ga, nadziremo; vidimo u njemu meso, pošto još živi; toliko ga intenzivno i neopozivo vidimo kao meso da nas niko ne bi mogao odvratiti od namere da ga uhvatimo. Za sve to vreme dok kružimo oko njega, već osećamo koliko nam pripada; od trenutka kad odabere svoj plen, vrebač ga je u mašti već inkorporisao.

Vrebanje je stanje tako osobene tenzije da može steći značenje i samo za sebe. Vrebač produžava vrebavanje; kasnije je ono uvedeno kao stanje po sebi, nezavisno od nekog neposrednog povoda. Ali, čovek ne vreba, niti se u proganjanje upušta nekažnjeno. Sve što u tom smeru aktivno čini, on do tačine pasivno doživljava u sebi samom; ali pojačano, jer njegova veća inteligencija opaža više opasnosti i udvostručuje muku proganjenosti.

Čovek nije uvek dovoljno jak da direktno uhvati svoj plen. Njegovo proganjanje, na svoj način znalački i precizno izvedeno, dovodilo je i dovodi do najstroženijih slučajeva. On se često služi i preobražavanjem, koje predstavlja njegov pravi dar, i po svemu počinje da liči na životinju koju hoće da uhvati. Ume toliko uspešno da igra svoju ulogu da mu se mora verovati. Tu vrstu uhođenja možemo označiti kao ulagivanje. Čovek kaže životinji: »Isti sam kao ti, ja sam ti. Možeš me pustiti da ti se približim.«

Posle prikradanja i skoka — o kojem ćemo govoriti u drugom kontekstu — sledi prvi *odir*. On verovatno uliva najveći strah. Prsti opipavaju ono što će uskoro sasvim pripadati telu. Hvatanje posredstvom drugih čula — vida, sluha, mirisa — ni izdaleka nije tako opasno. Ono ostavlja prostor između hvatača i žrtve; dokle god postoji taj prostor, postoji i prilika da se pobegne i sve je još nerešeno. Ali, opipavanje kao *odir* predznak je kušanja. Veštica u bajci ispruža prst da oseti je li njena žrtva dovoljno ugojena.

Od trenutka u kojem dolazi do dodira, konkretizuje se namera koju jedno telo ima u odnosu na drugo. I u najdubljim oblicima života taj momenat nosi nešto odsudno. Sadrži najstariji užas; sanjamo o njemu; zamišljamo ga; naš život u civilizaciji nije ništa drugo do napor da ga izbegnemo. Hoće li se otpor posle tog trenutka nastaviti ili će prestati, zavisi od odnosa moći između onoga ko dodiruje i dodirnutoga; ali, još više nego od stvarnog odnosa moći, to zavisi od predstave koju o tome ima dodirnuti. U većini slučajeva, on će pokušati da odbrani svoju kožu; neće preuzeti ništa jedino protiv sile koja mu se čini nadmoćna. Konačni *odir*, *odir* u čijoj smo vlasti zato što svaki otpor, a pogotovu buduću, izgleda bezizgledan, u našem socijalnom životu je *hapšenje*. Dovoljno je osetiti na ramenu ruku onoga ko ima pravo da hapsi, pa se predati još i pre nego što smo stvarno uhvaćeni. Čovek se povija, polazi s hapsiteljem; pravi se da je pribran; a ipak, nije svaka situacija takva da se na dalja zbivanja može gledati mirno i s poverenjem.

Sledeći stepen približavanja je *hvatanje*. Prsti šake obrazuju šupljinu u koju pokušavaju da sabiju deo dodirnutog bića. Čine to ne vodeći računa o udovima, a organskom sklopu svoga plena. Hoće li ga u tom stadijumu povrediti ili ne, u stvari je svejedno. Ali, jedan deo zaplenjenog tela mora ući u stvoreni prostor, kao zaloga za celinu. Prostor unutar savijene šake je predvorje ustiju i stomaka, preko kojih se plen konačno inkorporiše. Kod mnogih životinja, hvatanje obavlja naoružana gubica, umesto kandže ili šape. Kod čoveka, ruka koja ne popušta postaje pravi simbol moći. »Dade mu ga u ruke.« »Bilo je u njegovoj ruci.« »U božjoj je ruci.« Takvi izrazi su česti i poznati su u svim jezicima.

Ono što je stvarno važno za proces samog hvatanja jeste pritisak koji vrši ljudska ruka. Prsti se stežu oko uhvaćenoga, šupljina u koju je plen sabijen sužava se. Hvatač hoće da oseti uhvaćeni plen celom unutrašnjom površinom šake, hoće da ga

oseti snažno. Lak i blag dodir najpre se proširio, zatim pojačao i najzad koncentrisao dok se deo plena nije našao stisnut koliko je god moguće. Takav pritisak prevazišao je komadanje plena uz pomoć kandži i stekao viši rang. Komadanje plena i dalje je primenjivano u drevnim kultovima; ali, važilo je za životinjsko; u njemu su, igrom, imitirane životinje. Ozbiljniji slučajevi odavno su se našli u nadležnosti zuba.

Pritisak se može pojačati do zgnječenja. Do koje će se mere on pojačavati, da li zaista do zgnječenja, zavisi od toga koliko je plen opasan. Ako je zadobijen teškom borbom, ako je ozbiljno ugrozio hvatača, razbesneo ga, ili čak povredio, ovaj će hteti da se za to osveti i stisnuće ga jače no što je neophodno da bi se sprečilo bekstvo.

Ali, više nego opasnost i bes, čoveka na zgnječenje navodi prezir. Zgnječiti se može nešto veoma malo, što se jedva i računa; gnječi se insekt, jer se inače ne bi znalo šta se s njim dogodilo. Ljudska šaka ne može da obrazuje šupljinu koja bi za njega bila dovoljno tesna. Ali, pored toga što hoćemo da se oslobodimo napasti i da budemo sigurni da smo je se zaista oslobodili, ovakvo ponašanje prema nekoj muvi ili buvi otkriva prezir prema stvorenju bez ikakve odbrane, koje živi u sasvim drugačijem poretku dimenzija i moći, s kojim nemamo ničeg zajedničkog, u koje nikad nećemo poželeti da se preobrazimo, niti ćemo ga se ikad uplašiti, osim ako navali u masama. Uništenje ovih malečkih stvorenja jedini je čin sile, koji u nama ostaje sasvim nekažnjen. Njihova krv ne može nam uprljati ruke; ona ne podseća na našu. Ne gledamo njihove oči kako se gase. Ne jedemo ih. Ona nikad — bar kod nas zapadnjaka — ne postaju deo našeg sve većeg, pa makar i ne mnogo delotvornog ljudskog carstva. Ukratko, ona su van zakona. Ako nekome kažemo: »zgnječiti te golom rukom«, ja time izražavam najveći zamislivi prezir, govorim otprilike: »Ti si insekt. Ništa mi ne značiš. Mogu s tobom da uradim što god hoću, i ni tad mi nećeš ništa značiti. Ti nikome ništa ne značiš. Svako može nekažnjeno da te uništi. Niko to neće primetiti. Nikoga to neće pogoditi. Mene pogotovu ne.«

Najviši stepen uništenja putem pritiska, zdruzgavanje, ne može se izvesti rukom; ruka je za to suviše slaba. Zdruzgavanje pretpostavlja ogromnu, mehaničku nadmoćnost u težini, tvrdju gornju i donju površinu između kojih dolazi do zdruzgavanja. Tu zubi postizu ono što ruka ne može. Kad je reč o zdruzgavanju, obično se više ne misli na nešto živo; proces kao takav odavno je prešao u oblast neorganskog. Reč »zdruzgavanje« koristi se pre svega u prirodnim katastrofama; velike stene, kad se odlome, mogu da zdruzgaju neka mnogo manja stvorenja. Svakako, izraz se koristi i u prenosnom značenju, ali se tada ne uzima sasvim ozbiljno. On posreduje predstavu o razornoj moći koja jeste čovekovo oruđe, ali samom čoveku zapravo ne pripada. U zdruzgavanju postoji nešto bezlično; samo telo, u svom spoljašnjem vidu, nije kadro da ga sprovede i velikodušno ga se odriče. Vrhunac svoje snage telo ispoljava u »gvozdenom hvatu«.

Hvat uživa neobično veliki ugled. Ruka ima toliko funkcija da se ne treba čuditi raznovrsnim jezičkim obrtima koji su za nju vezani. Ali, svoju pravu slavu ona ipak duguje hvatu, onom središnjem i najviše slavljenom činu moći. »Uhvaćenost«, reč koja ne može imati viši rang, verovatno je najupečatljiviji dokaz za to. Ona izražava potpunost i potpunu zatvorenost, u sprezi sa snagom na koju se ne može izvršiti nikakav uticaj. »Uhvaćenog« je zgrabila neka ogromna ruka, sasvim ga obuhvatila, i on ne čini ništa da se odbrani od nje i njenih namera koje ne može poznavati.

Jasno je da se odsudni čin moći sastoji u onome što je kod životinja i kod ljudi odvajkada najupadljivije: upravo u *hvatanju*. Na tome počiva i sujeverni ugled koji divlje zveri lav i tigar uživaju među ljudima. One su veliki hvatači; ceo proces hvatanja obavljaju same. Vrebanje, skok, udar šape, komadanje — sve je to kod njih još uvek povezano u jedno. Silina ovog procesa, njegova neumoljivost, sigurnost s kojom se izvodi, nesumnjiva nadmoćnost životinje koja ga izvodi, činjenica da njen plen može postati sve što god ona želi — to je ono što doprinosi njenom ugledu. S ma kog stanovišta posmatrali, moć je tu najkoncentrisanija. Baš u tom obliku ostavila je na ljude neizbrisiv utisak; svi kraljevi voleli bi da budu lavovi. Ono čemu se kod lavova divimo i što slavimo upravo su sam čin hvatanja i njegov uspeh. Uspeh uvek karakterišemo kao hrabrost i veličinu, iako se on zapravo zasniva samo na dalekoj nadmoćnoj snazi.

Lav ne mora da se *preobražava* da bi došao do plena; on to postizuje baš zato što je takav kakav je. Pre no što pođe u pohod, oglašava se rikom; on jedini može da otkrije svoju nameru tako što će je glasno objaviti svakom živom biću. U tome je sadržana nepromenljiva arogancija koja se nikada ne pretvara u nešto drugo, pa zbog toga uliva samo još veći strah. U svome jezgru i na svom vrhuncu, moć prezire preobražaj. Ona je sama sebi dovoljna, ona hoće samo sebe. Čovek ju je uočio upravo u toj formi; apsolutna i neodgovorna, ona nikad ne postoji radi nekoga ili nečega drugog. Čoveku je najblistavije delovala kad se pojavljivala u toj formi. I do današnjeg dana ništa nije moglo da je spreči da se u toj formi pojavljuje uvek iznova.

Postoji, međutim, i jedan drugi čin moći, ne toliko blistav, ali sigurno ništa manje suštinski. Zbog impresivnosti hvatanja ponekad se zaboravlja da se paralelno s tim odvija i nešto što ima isto toliku važnost: bitno je takođe *ne dopustiti da se bude uhvaćen*.

Sav slobodni prostor koji moćnik stvara oko sebe služi ovoj drugoj tendenciji. Svaki, pa i najniži čovek nastoji da spreči druge da mu pridruže suviše blizu. Gde god se među ljudima utvrdi neki oblik zajedničkog života, ta tendencija se izražava u distancama koje ljude oslobađaju straha da će ih neko zgrabiti, uhvatiti. Simetrija, toliko upadljiva u nekim drevnim civilizacijama, takođe potiče od pravilnih distanci koje je čovek uspostavljao na sve strane oko sebe. Sigurnost je u tim civilizacijama zasnovana na distanci, pa se i slikovito tako izražava. Moćnik, od čije egzistencije zavise ostali, distanciran je najviše i najjasnije; po tome, ne samo po svom sjaju, on je sunce, ili, još prostranije, kao kod Kineza, nebo. Pristup njemu je otežan, oko njega se grade palate sa sve više i više odaja. Svaka kapija, svaka vrata pod najstrožom su stražom; u palatu je nemoguće prodrati protiv vladareve volje. Iz svoje distancirane sigurnosti on može narediti da uhvate svakog živog, ma gde se nalazio. Ali kako uhvatiti njega koji je stostruko odvojen?

Pravo inkorporisanje plena počinje u ustima. To je otpočetak bio put svega onoga što se moglo jesti: iz ruke u usta. Kod mnogih stvorenja koja nemaju ruku da nešto uhvate, hvatanje obavljaju usta, zubi ili kljun.

Najupadljiviji instrument moći, koji poseduju i čovek i mnoge životinje, jesu zubi. Njihov raspored, njihova blistava glatkost, ne mogu se uporediti ni s čim drugim što inače pripada jednom telu i učestvuje u akciji. Gotovo da bismo ih nazvali prvom manifestacijom poretka uopšte, poretka koji prosto vrišti za opštim priznanjem; na ono što se nalazi spolja taj poređak deluje kao pretnja, ne uvek vidljiva, ali uočljiva svaki put kad se otvore usta, a to je često. Supstanca od koje se sastoje zubi razlikuje se od supstance ostalih delova tela; zubi bi bili vrlo upečatljivi čak i kad bismo ih imali samo dva. Zubi su glatki, tvrdi, ne popuštaju; možemo ih stisnuti a da se njihov volumen ne promeni; oni deluju kao umetnuti i dobro izglaćani kamenovi.

Čovek je vrlo rano počeo da se služi svim vrstama kamenja pretvarajući ih u oruđe i oružje, ali mu je dugo trebalo da nauči da ih glača tako lepo da postanu glatki kao zubi. Oni su mu verovatno i poslužili kao uzor u poboljšavanju konstitucije njegovog oruđa. Zubi velikih životinja oduvek su mu bili korisni. Zaplenjivao ih je izlažući se, često, životnoj opasnosti; za njega kao da je već u tome bila sadržana moć životinje koja ga je njima ugrožavala; vešao ih je na sebe kao trofeje i talismane; trebalo je da oni u drugima probude strah koji je on jednom osetio od njih. Na svome telu ponosno je nosio ožiljke koje su načinili životinjski zubi; ti ožiljci važili su za odlikovanje i bili su toliko poželjni da su ih kasnije ljudi sami pravili.

Eto kako je bogat i raznovrstan uticaj zuba na čoveka; koliko onih koji pripadaju nepoznatim snažnijim životinjama, toliko i njegovih sopstvenih. Po svom karakteru, oni stoje između urođenog telesnog uda i nekog oruđa; oruđu ih je još više približavalo to što su mogli ispasti ili biti izbijeni.

Glatkoća i poredak kao upadljiva svojstva zuba ušli su u suštinu moći uopšte. Oni su neodvojivi od nje i prvo su što se može utvrditi u svakom obliku moći. Počeli su kao primitivna oruđa; ali, kako je rasla moć, menjala su se i ova njena rana svojstva. Skok od kamena do metala bio je možda najveći skok u pravcu sve veće glatкости. Kamen može biti izvanredno izglaćan, ali je mek, najpre od bronzе, zatim od železa, bio glatkiji. Upravo neuporediva glatkost metala pravi je razlog njegove privlačnosti. Ta glatkost još je veća na mašinama i vozilima našeg modernog sveta; postala je glatkost funkcije uopšte. Jezik na najjednostavniji način izražava to stanje stvari kad kaže da nešto »ide glatko« ili »funkcioniše glatko«. Podrazumeva se da je neki proces, koje god prirode on bio, potpuno i neometano u našoj vlasti. Sklonost glatкости u modernom životu uzela je maha i u oblastima u kojima smo ranije nastojali da je izbegnemo. Kuće i nameštaj većinom su bili ukrašavani kao ljudsko telo. Ukrasi su se menjali, ali nisu nestajali; čovek ih je uporno koristio i kad su već izgubili svoju simboličnu vrednost. Danas je glatkost osvojila i kuće, njihove spoljašnje i unutrašnje zidove, predmete koji se u njima drže; ukrasi i ukrašavanje su prezreni, važe za znak rđavog ukusa. Govori se o funkciji, o jasnosti i korisnosti, ali pobedu je, u stvari, odnela glatkost i potajni prestiž moći koji ona krije.

Iz ovog primera nove arhitekture već se vidi kako bi ovde bilo teško odvojiti glatkost od poretka. Njihova zajednička istorija stara je koliko su stari i zubi. Jednakost čitavog niza prednjih zuba i pravilan razmak među njima poslužili su kao uzor za mnogo koji poredak. Možda otud potiču sve one pravilnosti u grupisanjima svih vrsta, koje mi danas prosto podrazumevamo. Raspored vojnih jedinica, koji čovek veštački stvara, u legendi se povezuje sa zubima. Kadmovi vojnici koji niču iz zemlje bili su posejani kao zmajevi zubi.

Naravno, postoje i druge vrste poretka koje je čovek zatekao u prirodi — poredak trave i stameniji poredak drveća. Ali, njih on nije našao na samome sebi; oni nisu tako neposredno i neprestano bili vezani za njegovo uzimanje hrane, a nisu mu ni u tolikoj meri bili »pri ruci«. Upravo je delatnost zuba kao organa za grizeње tako upečatljivo skrenula čovekovu pažnju na njihov poredak. Koliki je značaj ovog poretka, čovek je postao svestan kad je prvi put izgubio nekoliko zuba i osetio bolne posledice tog gubitka.

Zubi su naoružani čuvari usta. Usna duplja odista je tesna, ona je prototip svih zatvora. Ono što u nju uđe, izgubljeno je; mnogo šta ulazi u nju još dok je živo. Veliki broj životinja ubija svoj plen tek u gubici, a neke čak ni tu. Spremnost s kojom se gubica ili usta otvaraju, ako već nisu otvorena tokom čitavog vrebavanja, konačnost s kojom ostanu zatvorena kad se zatvore, podseća na glavne osobine zatvora, koje toliko ulivaju strah. Nećemo pogrešiti ako pretpostavimo da je gubica kao uzor zaista izvršila neki mračni uticaj. Primitivni ljudi sigurno su znali i za druge životinje, a ne samo za kitove, u čijim su čeljustima imali dovoljno prostora. Na tom užasnom mestu ništa ne može da uspe, čak ako bi i bilo vremena da se samo mesto naseli. Ono je pusto i ne dopušta setvu. Kad su zmajevi i njihove čeljusti gotovo iskorenjeni iz čovekovih predstava, nađena je simbolična zamena za njih: zatvori. Ranije, dok su to još bile mučionice, do detalja su ličile na neprijateljske čeljusti. Ljudi i danas tako zamišljaju pakao. Pravi zatvori postali su, međutim, puritanski: glatkost zuba osvojila je svet, zidovi čeljusti glatki su da glatkiji ne mogu biti i prorez za svetlost sasvim je mali. Za zatvorenike svih prostora sloboda je s one strane stisnutih zuba koje ovde zamenjuju goli zidovi čeljusti.

Usko ždrelo kroz koje mora da prođe svaki plen najveći je od svih užasa za mnoge koji su u tom trenutku još živi. Čovekova mašta uvek se zanimala za ovu etapu inkorporisanja. Razjapljene čeljusti velikih bestija koje mu prete progonile su ga čak i u njegovim snovima i mitovima. Istraživačka putovanja niz njihovo ždrelo nisu mu bila ništa manje važna od putovanja preko mora, a sigurno su bila isto toliko opasna. Poneki, koji su već izgubili svaku nadu, živi su izvlačeni iz čeljusti bestije i čitavog života su nosili tragove njenih zuba.

Dug je put koji plen ima da prođe kroz telo. Na tom putu iz njega se isisava sva njegova supstanca; oduzima mu se sve što je u njemu korisno. Preostaju samo otpaci i smrad.

Ovaj proces, koji stoji na kraju svakog animalnog ovladavanja, mnogo govori o suštini moći uopšte. Onaj ko hoće da vlada ljudima nastoji da ih ponizi, da ih lukavstvom liši njihovog otpora i njihovih prava, tako da ostanu pred njim nemoćni, kao životinje. On ih koristi kao životinje; sve ako im to i ne kaže, on je u sebi uvek savršeno svestan koliko mu malo oni znače; pred svojim poverenicima nazvaće ih ovcima ili stokom. Njegov krajnji cilj uvek je da ih »inkorporiše« i isisa. Svejedno mu je šta će od njih ostati. Što gore s njima postupaju, to ih više prezire. Kad više nisu ni za šta, on ih potajno uklanja, kao pogan, i vodi računa da ne zagade vazduh u njegovoj kući.

On se neće usuditi da sebi identifikuje ijedan od pojedinačnih stadijuma ovog procesa. Ako voli smeje izjave, pred svojim poverenicima će možda i priznati da ljude unižava do životinja. Ali, pošto svoje podanike neće poslati na klanicu, niti će ih, faktički, upotrebiti kao hranu za svoje telo, on će poricati da ih isisava i probavlja. Naprotiv, on je taj koji njima daje hranu. Suština ovih procesa lako se previda pošto čovek drži i životinje koje ne ubija odmah, ili ih ne ubija uopšte, jer su mu za nešto drugo korisnije.

Ali, ne moramo imati u vidu samo moćnika, koji u svojoj ruci ume da koncentriše toliko toga; u područje moći spada i odnos svakog čoveka prema sopstvenoj pogani. Ništa čoveku nije toliko pripadalo kao ono što je postalo pogan. Stalni pritisak pod kojim plen što se pretvorio u hranu stoji tokom čitavog dugog puta kroz telo, njegovo rastvaranje i asimilacija koja se zbiva u probavljanju, potpuno i konačno iščekavanje najpre svih funkcija, a potom i svih oblika koji su nekad sačinjavali njegovu egzistenciju, njegovo izjednačavanje i sjedinjavanje s jednim, već postojećim telom — telom onoga koji se plenom hrani — sve se to vrlo lepo može shvatiti kao središnji, iako najskrivljeniji proces moći. On se toliko razume sam po sebi, toliko je samodelatan i s one strane svake svesti da se njegov značaj potcenjuje. Skloni smo da vidimo samo hiljadostruke trikove moći koji se odigravaju na površini; ali oni su njen najmanji deo. Unutra se iz dana u dan probavlja i probavlja. Nešto strano se hvata, usitnjuje, inkorporiše i unutar hvatača izjednačuje s hvatačem; živimo jedino zahvaljujući tom procesu. Ako on prestane, čovek je gotov; toliko znamo. Ali, jasno je da se sve faze ovog procesa, ne samo spoljašnje i polusvesne, moraju odraziti u duši. No njihove ekvivalente ovde nije sasvim lako naći; tokom ovog istraživanja neki važni tragovi otkriće se sami od sebe. O tome, kao što ćemo videti, posebno mnogo govore pojavni vidovi melanholije.

Pogan, koja preostaje posle svega, opterećena je ovom našom krvnom krivicom. Pogan pokazuje šta smo ubili. Ona je komprimirana suma svih indicija protiv nas. Kao naš svakodnevni, neprestano počinjavani i nikad prekinuti greh, ona se čuje do neba. Upadljivo je kako se s njom izolujemo. Oslobođamo je se u posebnim prostorijama koje služe jedino tome; trenutak njenog izlučivanja najprivatniji je od svih; čovek je zaista sam samo sa svojom pogani. Jasno je da je se stidi. Ona je prastari pečat onog, u probavljanju sadržanog procesa moći, koji se odigrava skriveno i bez tog pečata bi skriven i ostao.

Prevela Drinka Gojković

(Iz: Elias Canetti, Masse und Macht, Frankfurt/M 1980, str. 223—233)